

Je zit in de eetkamer van Palais Ephrussi, Franzenring 1, Wenen, het is 1922 en over een uur beginnen je hoorcolleges aan de universiteit. Het duurt acht minuten om de zaal te bereiken. Je staat op van de ontbijttafel, slaat linksaf de galerij in rond de binnenplaats, komt langs de deur naar de salon en loopt de drie trappen af naar beneden, steekt de binnenplaats over, zegt goedemorgen tegen de portier Herr Kirchner, die zijn hand naar zijn afwezige pet brengt. Je loopt door de dubbele deuren linksaf de Schottengasse op, passeert Café Ronacher, waar het al wemelt van de docenten, advocaten en bankiers die op het punt staan hun beursdag te beginnen, baant je een weg over de Ring – trams en taxi's – spurt naar boven over de veertien smalle treden van de overwelfde trap, haast je langs de standbeelden en als het college niet naar een andere zaal is verplaatst ben je op tijd. Je zit in het laatste jaar van je studie en weet niet wat je met je leven gaat doen.

De post wordt binnengebracht. Je vader Viktor krijgt Berlijnse boekcatalogi, een stapel brieven uit Berlijn en de *Wiener Tagepost* aangereikt. Hij vouwt de krant dubbel om

het feuilleton te lezen. Je moeder Emmy staat altijd pas laat in de ochtend op, en haar brieven en uitnodigingen worden omzichtig achteraan de tafel op een stapeltje gelegd. Je zus Gisela is laat. Ze is kunstenares. Je broer Iggie is de deur uit gestormd naar school. Je nagekomen broertje Rudolph is drie en bevindt zich in de kinderkamer, buiten gehoorsafstand, een paar gangen verderop.

En er is een brief voor jou.

Die brief komt van Château de Muzot in Zwitserland en heeft als poststempel 28.VIII.26. De afzender is Rainer Maria Rilke.

*Lieb und herzlich zugewendete junge Freundin,
Dierbare en innig toegewijde jonge vriendin,*

luidt de aanhef.

Je bent te laat voor je lessen.

I.

HOE TE BEGINNEN

i.

Als mijn vader vanuit het hofje waar hij zevenentwintig jaar heeft gewoond verhuist naar zijn kleine kamer in het tehuis voor gepensioneerde geestelijken, komen mijn drie broers en ik bij elkaar om zijn spullen door te nemen. Hij is 95 jaar oud en heeft zich hier grondig op voorbereid. In de kledingkast vinden we oude koffers en blikken trommels die al van etiketten zijn voorzien, professorentoga's, misgewaden, stola's en koorhemden, een archief van preken. Er staat een doos met boekbindersgereedschap en een doos met kampeerspullen uit de jaren vijftig. En de turkooizen doos van een kleermaker, gevestigd aan de Place de la Madeleine in Parijs.

Mijn broers weten van aanpakken, de spullen worden verdeeld over huishoudens en kringloopwinkels en ik neem de turkooizen doos mee naar huis.

Ik doe hem open en vind daarin alle brieven van Elisabeth, zijn moeder – mijn grootmoeder – aan een jonge Nederlander genaamd Hendrik de Waal. Het is 1927, Elisabeth is zevenentwintig en ze kennen elkaar nog maar kort. Hendrik zit midden in een tumultueuze echtschei-

ding – hij heeft een zoontje – en woont in Amsterdam. Hij is makelaar in koffie en een dichter die zich piekfijn kleedt en een monocle draagt. En Elisabeth is verliefd. Ze is in Wenen en schrijft hem op de ochtend van de negende december een brief (*Mijne Geliebte, mein Geliebte, Ich lieb dich...*) en 's avonds nog eens. En de volgende ochtend weer. Het zijn 298 pagina's. En er zijn ruim tien antwoordbrieven van hem, heel accuraat en buitengewoon krachtig uitgetypt in een minuscule lettertje.

En er zijn telegrammen. GUTE NACHT, INNIGSTEN DANK UND ALLER LIEB. Welterusten, hartelijk dank en alle liefs.

PROBEERDE JE GISTERAVOND TEVERGEEFS TERUG TE BELLEN EXCUSES ALLE LIEFS JE ELISABETH is verzonden aan de Ostende Express op Nürnberg Hauptbahnhof, zodat Henk iets te lezen heeft als zijn trein het station uit rijdt.

EN BRIEF EN TELEGRAM VAN ZONDAG ONTVANGEN ALLES BEGREPEN GEEN ZORGEN BEN AAN HET SCHRIJVEN.

Dus begin ik ze te lezen en vraag me af: wat is niet voor mijn ogen bestemd? In de jaren vijftig verbrandde Elisabeth alle brieven die ze sinds haar kindertijd van haar moeder en grootmoeder had ontvangen.

Het is niet mis om dat alles te verbranden. In Rilkes enige roman, *Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge* (*De aantekeningen van Malte Laurids Brigge*), vernietigt Malte de brieven en foto's van zijn vader:

Ik was begonnen de correspondenties, bijeengebonden als ze waren, in het vuur te gooien, maar de pakjes waren te straks samengesnoerd en verkoolden enkel

aan de randen. Het kostte me zelfoverwinning om ze los te maken. De meeste hadden een sterke, gepro-
nonceerde geur, die in me binnendrong alsof hij ook in mij herinneringen wakker wilde maken.

Maar, zo vervolgt Malte: ‘Daar had ik er geen van.’

Elisabeth schrijft in haar enkele pagina’s met herinneringen: ‘Mij viel de hinderlijke taak toe ze te vernietigen. Ik kon ze niet herlezen.’ Ik zie in gedachten een voorstedelijke tuin in Kent waar tientallen jaren aan correspondentie in rook opgaan en natuurlijk treur ik om dat verlies.

Maar ze neemt iets in bescherming: *Dit is van mij*.

Het is een familie met geheimen. Sommige directe verwanten geven blijk van een indrukwekkend savoir-faire: een grootvader sterft in zijn vergulde slaapkamer in het Palais Ephrussi dat hij had laten bouwen aan de Ringstrasse in Wenen, waarbij zijn vrouw zijn ene hand vasthoudt en zijn maîtresse de andere. Een oudoom houdt zijn privé-leven onder controle door twintig jaar lang een suite te huren in Hotel Sacher. Tot zover typisch Weens. Anderen krijgen grotere problemen. Een oom knijpt ertussenuit met de minnares van zijn vader en wordt ontferd, Elisabeths moeder Emmy beleeft de nodige affaires, zodat de oudere kinderen na vijftien jaar worden verrast met de geboorte van een broertje. Om nog maar te zwijgen over de Parijse tak van de familie.

Het wil dus wel wat zeggen als je brieven bewaart.

Mijn overgrootvader Viktor stuurde in september 1938, vlak voor het sluiten van de grenzen, een heel pak

met documenten van Kövecses naar Engeland: een eeuw aan familiale archiefstukken, uit Odessa, Parijs en Wenen, rabbinale documenten, notarieel bekrachtigde geboortektes. Ik vind ze terug in een lade in Tokio. Ze zijn van belang geweest.

Elisabeth heeft ervaring met bewaren en verliezen. Ze heeft al zoveel verloren. Ik denk aan Emmy, haar beeldschone moeder, wier hart het zes maanden na de Anschluss had opgegeven. Elisabeth schrijft dat ze ‘niet meer was opgewassen tegen de kwellingen en zorgen waarmee ze werd opgezadeld’. En dan haar oom en tante, vermoord in een concentratiekamp, neven en nichten, vrienden. En haar vaderland, de huizen die de familie had bezeten in Wenen en Kövecses, en als ik het kon verdragen, zou ik uitpluizen welke spullen er in de reusachtige kratten zaten die in beslag waren genomen door ambtenaren, kunsthistorici, de Gestapo, welke eigendommen waren gestolen door burens en collega’s. Welke boeken met kratten tegelijk achter in een vrachtwagen waren geschoven om te worden afgevoerd over de Ring. Hoe haar zus en haar broers verspreid waren geraakt: haar zus naar Spanje en van daaruit naar Mexico, één broer naar New York en van daaruit naar Japan, de jongste naar Amerika. En haar vader, veilig en wel bij haar in Engeland, als banneling.

Dus als het haar wens is dat deze brieven aan Hendrik bewaard blijven, is dat een weloverwogen keus.

De brieven voelen als verboden terrein. Ik heb een aantal dagen geprobeerd ze te vertalen. Normaal gesproken valt Elisabeth niet in herhaling – het jarenlang deel-

nemen aan werkcolleges leert je om je te beperken tot het hoogst noodzakelijke – maar hier is ze onbezonnen, strooit met *ich liebe dich*, laat alle behoedzaamheid varen. Hun beider telegrammen zijn opgesteld in de gebiedende wijs: je moet dit nu van mij lezen.

Ze is gelukkig.

En ik realiseer me dat er een vreemd en vaag overgangsgebied bestaat tussen bewaren en verliezen. Ik wil Elisabeth Bishops opwekkende gedicht ‘One Art’ met mijn grootmoeder delen:

De kunst van het verliezen valt te leren;
veel dingen lijken zo vol vuur om
weg te raken dat hun verlies ons niet behoeft te
deren.

Het gedicht maakt een hinkstapsprong van een verloren sleutelbos naar verspilde uren, naar namen en plaatsen, naar moeders horloge, naar ‘twee schitterende steden’, tot aan het verlies van ‘jou’, om daarna te besluiten met

Op den duur
valt de kunst van het verliezen best te leren
al lijkt het (*Schrijf op* dan!) dat het ons wel degelijk
kan deren.

‘*Schrijf op* dan!’

Geen zorgen ben aan het schrijven.